

УДК 94 (100)

Ігор Дацків

ПОЛІТИКА АНТАНТИ ЩОДО ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

У статті розглядається період Української держави часів гетьмана П. Скоропадського, що є найбільш складним і суперечливим з усіх періодів української революції 1917–1923 років. Аналізується питання про дипломатичні контакти між представниками Української держави та країнами Антанти в працях українських дослідників.

Ключові слова: Антанта, Гетьманат, дипломатія, зовнішня політика, Українська Держава, відносини.

У сучасних умовах суттєво змінюється статус української історіографії, яка виконує не лише допоміжну функцію щодо вивчення конкретних історичних потреб, але й виступає засобом управління, планування та контролю за пізнавальною діяльністю історика, а також витвору національної свідомості, інструментом створення новітньої концепції історії України. Цим пояснюється значна увага сучасних істориків до історіографічних досліджень, що мають сприяти розбудові нових знань і методів на основі аналізу наукового доробку попередніх поколінь істориків [1, с. 27–29].

Період Української Держави часів гетьмана Павла Скоропадського є найбільш складним і суперечливим з усіх періодів українських національно-визвольних змагань 1917–1923 рр. До цього часу в історіографії продовжують фігурувати полярні погляди на суть гетьманського режиму, правомірність застосовуваних ним заходів, ступені його ширості в питанні побудови незалежної Української Держави тощо. Тож уся література, присвячена періоду гетьманату, досить чітко поділяється на прогетьманську та антигетьманську, що й визначає відповідні оцінки зовнішньої політики Української Держави. Лише останніми роками з'явилася тенденція до неупередженого погляду на процеси квітня–грудня 1918 р. Крім того, очевидним є той факт, що увага історіографів до Української Держави періоду Гетьманату П. Скоропадського значна поступається увазі до Української Народної Республіки. На це звертає увагу А. О. Буравченков [2, с. 25–26], пояснюючи його повністю українських дослідників у відмові від класового підходу як методу історичного дослідження та ідеалізації усього революційного й соціалістичного на противагу консервативному.

Можна погодитися з поділом усієї вітчизняної історіографії з питання зовнішньої політики Української Держави, запропонованим сучасними дослідниками Т. Зарудою й С. Грибоедовим, на чотири групи: 1) праці представників діаспори; 2) радянська історіографія; 3) праці діячів Білого руху та представників білоемігрантського напрямку історіографії громадянської війни; 4) сучасна українська історіографія [3, с. 106].

Радянська історіографія взагалі ігнорувала факт існування в 1918 р. незалежної суверенної України, а дослідження подій, що відбувалися в Україні в 1918 р. розглядала виключно під кутом політики окупаційних адміністрацій. Гетьманський режим оцінювався нею як “маріонетковий уряд, репрезентант найреакційніших компрадорських (поміщицько-капіталістичних) верств України” [4, с. 14].

Найбільший внесок у вивчення Гетьманату, в тому числі і досліджуваної проблеми, внесли представники української діаспори. Треба відзначити, що ці праці значно відрізняються як за своїми оцінками, часто протилежними, так і за своєю науковою цінністю. Серед них можна виділити роботи (мемуари) провідних діячів й учасників революції [5] та наукові праці професійних істориків-дослідників Української Гетьманської Держави, Української революції 1917–1921 рр. та історії України загалом [6].

Праці безпосередніх учасників революції вміщують багатий фактичний матеріал, часто недоступний з інших джерел. Водночас значна їх частина відзначається суб'єктивністю й тенденційністю, чітким поділом політичних уподобань прихильників й противників гетьманського режиму, державників й соціалістів, що й визначало їх оцінки Української Гетьманської Держави.

Наукові праці професійних істориків представлені як безпосередніми учасниками революції подій (О. Шульгин, Д. Дорошенко), так і дослідниками більш пізнього періоду. Для них характерна більша науковість та виваженість оцінок, а для робіт більш пізнього періоду – переважно обстоювання правильності того шляху, яким йшов гетьман на шляху будівництва Української Держави, доведення вимушеності багатьох його непопулярних дій складним становищем “між двох вогнів”, у якому він опинився.

Низку досліджень, здійснених представниками української діаспори, стали основою подальшого вивчення Української Гетьманської Держави, її зовнішньої політики та взаємовідносин з державами Антанти. Передусім йдеться про праці Д. Дорошенка [7–10], в яких знаходимо найповнішу інформацію про ставлення держав Антанти до України в часи Гетьманату, оскільки будучи міністром закордонних справ Української держави (з травня до 14 листопада 1918 р.), Д. Дорошенко був безпосередньо причетний до формування її зовнішньої політики.

Привертає до себе увагу документальний характер висвітлений Д. Дорошенком міжнародних змагань України, у тому числі за рахунок включення до праць текстів дипломатичних документів, що, за оцінкою І. Борщака, робить його праці “першорядним джерелом” [11, с. 376]. Так, при підготовці роботи “Історія України, 1917–1923 рр.” Д. Дорошенком використано офіційні документи (українські, німецькі, австрійські та ін.), матеріали емігрантських дослідницьких установ, комплекти української, радянської, російської еміграційної періодики як доби 1917–1923 рр. так і наступних років, мемуари представників різних протиборчих сил, різнобічні за політичною заангажованістю історичні дослідження, власні враження, матеріали, нотатки. У комплексі все це склало глибоке історичне дослідження, яке враховує досвід попередніх спроб цілісного та концептуального викладу історії визвольних змагань П. Христюка, І. Мазепи, однак представляє точки зору представника більш поміркованого крила українських національних сил [3, с. 109–110].

Звичайно, що інтонація, висновки, оцінки подій та персоналій не позбавлені впливу ідейно-політичних симпатій Дорошенка до Гетьманату, що він визнавав. В. Верстюк називає Д. Дорошенка “офіційним історіографом” гетьмана П. Скоропадського [12, с. 64]. Втім, помітно, що автор уникав надто категоричних узагальнень, намагаючись передусім дати максимальний обсяг фактичної інформації, документів, підводячи читача до власних висновків.

Валерій Солдатенко називає двотомну “Історію України” Д. Дорошенка працею з “дуже високим фаховим рівнем, глибиною аналізу, ґрунтовністю міркувань” [13, с. 20]. Таку думку поділяє переважна більшість сучасних дослідників. Хоча існують і протилежні оцінки. Так С. Доленга писав, що ця праця “з історичною об'єктивністю нічого спільного не має” [14, с. 4]. Такі оцінки пов'язані з особистим несприйняттям автором як самого гетьмана, так і створеної ним держави.

Науковий доробок Д. Дорошенка щодо зовнішньополітичної діяльності українських урядів був ґрунтовно досліджений в статті Д. Веденєєва “Дмитро Дорошенко як історіограф зовнішньої політики української державності 1917–1918 рр.”, в якій автор констатує, що “без урахування доробку історика неможливо собі уявити і розвиток сучасних наукових студій з порушеної проблеми” [15, с. 91]. Також зовнішньополітична діяльність гетьманського уряду аналізується в узагальнюючій збірці української зарубіжної історіографії за редакцією Т. Гунчака [16].

Праці сучасних українських істориків, створені в умовах віддаленості від тогочасних подій та ідеологічних баталій, відрізняються меншою упередженістю та більшою виваженістю оцінок. Зовнішньополітична орієнтація гетьманського уряду аналізується в

наукових працях, присвячених вивченню місця Української Держави в процесі державотворення 1917–1923 роках [17].

З історіографічних праць, що торкаються даної проблеми, виділяється стаття А. Буравченкова [18], в якій узагальнено дослідження в історіографії зовнішньої політики Української Держави.

Значний доробок у вивчення Української Держави П. Скоропадського та проблеми ставлення до неї держав Антанти зроблено останніми роками, коли вийшов ряд монографій, присвячених особистості П. Скоропадського та діяльності його урядів, у тому числі й різним аспектам його зовнішньої політики [19]. Заслугує на особливу увагу Українська дипломатична енциклопедія [20], в якій аналізується основний дипломатичний понятійний апарат, подається характеристика окремих персоналій, оцінка зовнішньої політики Української Держави.

Доба Гетьманату, що прийшла на зміну Української Народної Республіці часів Центральної Ради, характеризується складними й суперечливими суспільно-політичними процесами всередині України, кардинальною зміною ситуації в світі у зв'язку із завершенням світової війни. Питання про ступінь залежності гетьманської влади від німецького блоку й відданості йому, про причини проголошення гетьманом маніфесту про федерацію з Росією та його ставлення до української державності в історіографії є дискусійним.

Зазначимо, що в літературі, присвяченій аналізу зовнішньополітичної діяльності гетьманського уряду, в центрі знаходяться відносини Української Держави з Німеччиною й Австро-Угорщиною, друге за значенням місце посідають відносини з радянською Росією й рандштатами, третє – з нейтральними державами і лише останнє – з країнами Антанти. Такий розподіл має підстави, оскільки після підписання Україною миру з Четверним союзом інтерес до неї з боку Антанти, виявлений на межі 1917–1918 рр., повністю зник, і вона фактично перейшла до ворожого Антанті табору [3, с. 114].

Сучасні українські дослідники, звертають увагу переважно на відносини Української Держави з Четверним союзом, ігноруючи відносини з країнами Антанти. Так, В. Капелюшний в переліку основних напрямів міжнародних зусиль Гетьманату країни Антанти не згадує. Пошуки порозуміння Україною з країнами Антанти пов'язуються ним із врегулюванням українсько-румунських суперечок щодо Бессарабії, оскільки представники Антанти перебували на території Румунії [21, с. 365–368].

Загалом дослідники досить високо оцінюють зовнішню політику гетьмана, вважаючи її активною, зрівноваженою, конструктивною і загалом успішною [22, с. 49]. Підкреслюють, що її успіхам слугувала системна розбудова дипломатичної служби, створеної в стислі терміни [23].

Найбільш докладно про політику Антанти до Української Держави проаналізував у своїй праці “Історія України 1917–1923 рр.” Д. Дорошенко. Він відзначив необхідність для Української держави рахуватися з фактом існування Брест-Литовського договору і присутності на теренах України німецьких і австро-угорських військ, закликаних для допомоги урядом Центральної Ради. Першим завданням української політики, за його словами було “спираючись на поміч Німеччини..., старатись, якомога швидше стати на власні ноги й тоді вийти з-під опіки Німеччини, добувши собі повну свободу дій” [7, с. 91]. Но стояло питання досягти визнання України, нейтральними державами, а потім державами Антанти. При цьому автор підкреслював, що поки точилася війна і ще невідомо було хто переможе, розраховувати на визнання з боку Антанти було важко. Хоча український уряд відкидав будь-які пропозиції німецької сторони, які могли вивести Україну з її нейтрального становища, держави Антанти ставилися до України негативно як до “германофільської країни” [3, с. 117].

За словами Д. Дорошенка, український уряд прагнув увійти в зносини з державами Антанти ще влітку 1918 р. Через перешкоди з боку Німеччини і Австро-Угорщини це було неможливо, однак підготовка до відправлення спеціальних комісій до Франції, Англії та

США велася. Лише в жовтні 1918 р., коли стала очевидною поразка Центральних держав, вони відверто заявили, що не заперечують проти пошуків українським урядом контактів з державами Антанти [7, с. 102]. Хоча в іншій праці Д. Дорошенка подається інформація, про можливість встановлення безпосередніх зносин з союзними державами наприкінці літа – на початку осені [24, с. 271–274]. До цього часу будь-які стосунки з державами Антанти було можливо здійснити лише через нейтральні держави, де перебували представники усіх воюючих держав. Тож літом 1918 р. гетьманський уряд вжив заходів, щоб встановити дипломатичні зв'язки зі Швейцарією, Румунією, скандинавськими країнами. Особливе значення, за словами Дорошенка, мало для України представництво у Швейцарії, “де сходилися нитки міжнародних зносин, де можна було зустрітися з представниками Антанти” [24, с. 275].

Таким чином, Д. Дорошенко називає різні етапи виникнення можливості для Української Держави увійти в контакт з державами Антанти. – кінець літа, початок осені, жовтень. Сучасні українські дослідники називають й більш пізню дату – жовтень, чи листопад [25, с. 121], коли поразка Центральних держав стало очевидною.

У своїй праці Д. Дорошенко подає інформацію про контакти з державами Антанти через дипломатичні місії в Швейцарії (Є. Лукасевич) і Швеції (Б. Баженов), посольства в Німеччині (бар. Штейнгель) і Болгарії (О. Шульгин), а також через Ясси (місія Коростовця) і Одесу. Оскільки в жовтні українському послу в Берліні бар. Штейнгелю і голові української дипломатичної місії в Швейцарії Є. Лукасевичу вдалося за посередництва представників нейтральних Іспанії та Голландії з'ясувати, що держави Антанти готові вступити в безпосередні перемовини з українським урядом, було вироблено план відрядження спеціальних місій до Франції, Англії та США, ухвалений на засіданні уряду 16 жовтня [7, с. 271]. Відтак ці плани не було реалізовано.

Зазначимо, що особливу увагу Д. Дорошенко, а за ним й інші дослідники [23, с. 173; 26, с. 56–60] приділяли переговорам спеціального посланця гетьмана І. Коростовця у Яссах, де перебували на той час представники усіх головних держав Антанти. Джерелом виступали передусім нотатки самого І. Коростовця. За його словами, мета переговорів полягала в здобутті підтримки гетьманського режиму для врятування краю від руйнування, що могло настати в результаті повстання, організованого “національною партією, дуже ворожою до гетьмана і дуже лівою по всіх настроях. Отже, було б дуже важко, щоб держави Антанти, по згоді з українським правительством прислали свої війська для охорони краю після виходу звідти військ німецьких” [7, с. 283].

Переговори в Яссах в загальних рисах продемонстрували настрої щодо України та гетьманського уряду, представників Антанти, які висловилися за спільні військові дії як на Півночі (проти більшовиків), так і на Півдні (на Україні) за допомогою Добровольчої армії: “Держави Антанти будуть поводитися з Україною відповідно до того, як вона далі вестиме свою політику. Але треба тепер же виключити з уряду міністрів, скомпрометованих своїми германофільськими зв'язками і замінити їх людьми, які користуються довір'ям Антанти” [7, с. 282].

Спробу глибшого вивчення політики держав Антанти до Української держави зроблено як в спеціальних дослідженнях (Н. Городня, В. Держалок, Ю. Довган, О. Кучик) так і у відповідних розділах фундаментальних праць, присвячених дипломатичній історії України. Відзначаючи негативне ставлення держав Антанти до України, дослідники дещо розділили в своїх оцінках причини такого стану справ, рівня відносин та їх подальших перспектив.

Так, О. Кучик, відзначаючи розрив дипломатичних відносин Франції та Англії з урядом України після підписання ним Брестського миру, відзначає, що Україна продовжувала залишатися у полі зору політиків Антанти значною мірою Англії і меншою Франції [27, с. 11].

Глибокий аналіз зовнішньої політики гетьманату знаходимо у виданні Інституту історії НАН України “Історія України: нове бачення” [12, с. 53–76]. За аналізом В. Верстюка якщо в соціально-економічній галузі Українська Держава виступила антиподом УНР, то у зовнішній

політиці вона продовжила курс започаткований урядом В. Голубовича. Тож одним з його головних напрямів було незаперечне дотримання Брестської мирної угоди. Те, що Україна залишалася в колі німецької зовнішньополітичної ініціативи, засвідчив як офіційний візит гетьмана П. Скоропадського до Берліна у вересні 1918 р., так і поїздка Д. Дорошенка 22 жовтня. Контакти України з представниками Антанти, здійснені до того часу, виявили їх цілком негативне ставлення до самостійної української держави, повне нерозуміння об'єктивних причин її створення. Представники Антанти вважали Україну політичною інтригою Німеччини й перебували під цілковитим впливом ідеї єдиної і неділимої Росії. Дипломатичним представникам Української Держави було оголошено, що Україна – частина Росії, тож країни Антанти поводитимуть себе з нею відповідно до того, яку позицію вона обере надалі.

На думку О. Реєнта, важко передбачити, яку позицію стосовно України посіли б країни Антанти після закінчення війни. Реально ж їх політика в цьому питанні формувалася під впливом двох факторів: а) Україна перебувала в договірних та фактично в союзних відносинах з Австро-Угорщиною і Німеччиною; б) Антанта воліла мати справу з Російською державою в довоєнних кордонах. Тому в цілому Антанта негативно сприймала національний сепаратизм і дезинтеграцію колишньої імперії й не поспішала зближуватися з режимами, що виникли на руїнах Російської імперії [19, с. 197].

Загалом Українська Держав гетьмана Павла Скоропадського розглядалася країнами Антанти як витвір німців для розвалу Росії, а отже і їх поразки у війні. До того часу, поки Україна зберігала свою незалежність, вона перебувала виключно у сфері німецького впливу й була ворожа Антанті. Тож усі спроби зав'язати контакти з країнами Антанти, які робили представники гетьмана до 14 листопада 1918 року були безуспішними.

Список використаних джерел

1. *Калакура Я.* Українська історіографія в контексті національної державності / Я. Калакура // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2002. – Вип. 2. – Ч. 11. – С. 27–30.
2. *Буравченков А. О.* Час відновлення пам'яті, або дещо про Гетьманат з погляду сьогодення “Останній гетьман. Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. / А. О. Буравченков. – К.: Академпрес, 1993. – С. 23–28.
3. *Довган Ю. П.* Політика Франції, Великої Британії та США щодо національної державності України в 1917–1920 рр. у вітчизняній та українській зарубіжній історіографії / Ю. П. Довган: Дис. ... канд. іст. наук. – Івано-Франківськ, 2006. – 254 с.
4. *Брайчевський М.* Конспект історії України / М. Брайчевський // Старожитності. – 1992. – № 3. – С. 12–18.
5. *Винниченко В.* Відродження нації: у 3-х кн. / В. Винниченко. – К., 1993; Мазепа І. Україна огні і бурі революції / Ісса Мазепа. – Прага, 1941–1943. – Т. 1–3; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр. / П. Христюк. – Відень, 1921. – Т. 1–3; Шаповал М. Гетьманщина і Директорія. [Спогади] / М. Шаповал – Нью-Йорк, 1958; Ковалевський М. При джерелах боротьби / М. Ковалевський. – Інсбрук, 1960; Андрійвський В. З минулого. Берлін, 1923.
6. *Шульгин О.* Доба Гетьманщини / Олександр Шульгин // Енциклопедія українознавства. Т-2. – К., 1995; Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923. / Д. Дорошенко. – Т. 2; Українська Гетьманська Держава 1918 року. – К., 2002; Полонська-Василенко Н. Історія України. – Т. 2. – К., 1992; Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст. / Т. Гунчак. – К., 1993 та ін.
7. *Дорошенко Д.* Історія України. 1917–1923 рр. – Т. 2. Українська Гетьманська держава 1918 року / Д. Дорошенко. – К.: Темпора, 2002. – 351 с.
8. *Дорошенко Д.* Дещо про закордонну політику Української держави / Д. Дорошенко // Хліборобська Україна. – 1920. – № 36. II–IV. – С. 49–65.
9. *Дорошенко Д.* Закордонна політика Української держави 1918 року / Д. Дорошенко // 60-річчя відновлення гетьманства. – Торонто, 1978. – С. 48–59.
10. *Дорошенко Д.* Замітки до історії 1918 року на Україні / Д. Дорошенко // Хліборобської України. – 1927. – № 36. V–VI. – С. 75–105.
11. *Борщак І.* Дмитро Дорошенко / І. Борщак // Україна. – 1951– № 5. – С. 376.
12. *Верстюк В.* Українська держава / В. Верстюк // Історія України: нове бачення: 132 т. – К., 1996.
13. *Солдатенко В.* Українська революція. Історичний нарис / В. Солдатенко. – К.: Либідь, 1999. – 976 с.
14. *Доленга С.* Скоропадщина. – Варшава, 1934. – 176 с.
15. *Веденєєв Д.* Дмитро Дорошенко як історіограф зовнішньої політики Української державності 1917–1918 рр. / Дмитро Веденєєв // Наукові записки ІІІ і ЕНД. – К., 1999. – Вип. 7. – С. 80–92.
16. *The Ukraine, 1917–1921. A Study in Revolution.* – Harvard, 1977.
17. *Проданюк Ф.* Дипломатія держави Гетьмана П. Скоропадського / Ф. Проданюк // Політика і час. – 1992. – № 5; Проданюк Ф. Українська держава часів Гетьманщини / Ф. Проданюк // Український історичний журнал. – 1992. – № 7–8; Білодід О. Скоропадський і Україна / О. Білодід, В. Панченко. – К., 1997; Білодід О. Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 р. / О. Білодід, В. Панченко. // Студії з архівної справи та документознавства. – Т. 5. – К., 1999, ін.
18. *Буравченков А. С.* Питання зовнішньої політики Української Держави гетьманату П. Скоропадського в українській історіографії / А. С. Буравченков // Спеціальні галузі історичної науки. 36. на пошану Марка Якимовича Варшавчика. Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 189–194.
19. *Реєнт О.* Павло Скоропадський / О. Реєнт. – К.: Альтернативи, 2003. – 304 с.
20. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х тт.* – К.: “Знання України”, 2004. – Т. 1. – 760 с.; Т. 2. – 812 с.
21. *Капелюшний В.* Здобута і втрачена незалежність: Історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.) / В. Капелюшний. – К.: Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2003. – 607 с.
22. *Скрипник М.* Гетьманство П. П. Скоропадського в історії української державності / М. Скрипник // Останній гетьман Ювілейний зб. пам'яті Павла Скоропадського 1873–1845. – К.: Академпрес, 1993. – С. 49–55.
23. *Заруда Т.* Зовнішньополітична діяльність уряду Української Держави 1918 рік / Т. Заруда: Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1995. – 177 с.
24. *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле (1914–1918). – Мюнхен, 1969. – 543 с.
25. *Дециньський Л. Є.* Міжнародні відносини України: історія і сучасність /

Л. Є. Дещинський, А. В. Панюк. – Львів: Вид-во національного ун-ту “Львівська політехніка”, 2001. – 424 с. 26. *Городня Н. Д. Політика країн Антанти та США щодо державності в Україні в 1917–1919 / Н. Д. Городня: Дис. ...канд. іст. наук. – К., 1995. – 222 с. 27. Кучик О. С. Україна у зовнішній політиці Антанти (1917–1920 рр.) / О. С. Кучик: Автореф. дис. ...канд. іст. наук. – Львів, 2002. – 19 с.*

Игорь Дацкив

**ПОЛИТИКА АНТАНТЫ ОТНОСИТЕЛЬНО ГЕТМАНАТА П. СКОРОПАДСКОГО В ТРУДАХ
УКРАИНСКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ**

В статье рассматривается период Украинского государства времен гетмана П. Скоропадского, который является наиболее сложным и противоречивым из всех периодов украинской революции 1917–1923 годов. Анализируется вопрос о дипломатических контактах между представителями Украинского государства и странами Антанти в трудах украинских исследователей.

Ключевые слова: Антанта, Гетманат, дипломатия, внешняя политика, Украинское государство, отношения.

Igor Datskiv

**A POLICY OF THE ANTENTE IN RELATION TO SKOROPADSKIY'S GAT'MANAT IN
LABOURS OF UKRAINIAN RESEARCHERS**

The article deals with the of Ukrainian state at the time of hetman P. Skoropadsky which concerns to be the most difficult and disputable in the whole period of Ukrainian revolution in 1917–1923. It has been analyzed the problem of diplomatic contacts between representatives of the Ukrainian state and Antanta states in the Ukrainian scientisits' works.

Key words: The Antente, Get'manat, diplomacy, foreign policy, Ukrainian State, relations.